

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Харьківська Олеся Василівна

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

**СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР АПЕЛЯТИВНИХ ІМЕННИКІВ
В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Сабадос Іван Васильович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Аркушин Григорій Львович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри історії
та культури української мови;

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Хобзей Наталія Василівна,
Інститут українознавства
ім. І.Крип'якевича НАН України,
завідувач відділу української мови.

Захист відбудеться “23” грудня 2015 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, філологічний факультет, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 21 листопада 2015 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Особливий науковий інтерес до словотвору як окремої галузі мовознавства спостерігається не так давно. Праці зі словотвору почали друкуватися десь у середині 40-х рр. XX ст., а становлення його як самостійної лінгвістичної дисципліни припадає на кінець 60-х рр. XX ст. У слов'янському мовознавстві це праці Г.О.Винокура, В.В.Виноградова, М.М.Шанського, В.М.Немченка, О.М.Тихонова, О.А.Земської, О.С.Кубрякової, Ж.Ж.Варбот, П.У.Сцяцька, М.А.Павленка, Ф.Славського, В.Дорошевського, Р.Гжегорчикової, М.Докуліла та ряду ін. Активно працюють у цій галузі українські мовознавці І.І.Ковалик, С.П.Бевзенко, Т.М.Возний, Л.Л.Гумецька, В.О.Горпинич, Н.Ф.Клименко, В.В.Грещук, П.І.Білоусенко, Є.А.Карпіловська та ін.

Український діалектний словотвір вивчений ще недостатньо і неповно. Його дослідженням займалися Я.В.Закревська (південно-західне наріччя та західнополіський говір), К.М.Лук'янюк (буковинські говірки), З.С.Сікорська (південно-східні), О.Т.Захарків (бойківський говір), Л.Г.Яропуд (західноподільський), Г.В.Шумицька (північнолемківські говірки), Л.В.Дика (говірки польсько-середньонаддніпрянського порубіжжя), Г.Л.Аркушин (західнополіський діалект) та ін. Актуальними є праці С.П.Бевзенка (про словотворчі відмінності українських діалектів), І.І.Ковалика (іменниковий словотвір у говірці села Бітлі), В.Ф.Покальчука (суфіксальний словотвір іменників у надсянських говірках), Г.Ф.Шила (іменниковий словотвір у говорах басейну верхнього Дністра і верхньої Прип'яті) тощо.

Найповніше словотвір частини закарпатських говірок представлений у працях В.В.Німчука. Основну увагу автор сконцентрував на творенні іменних частин мови у верхньонадборжавських говірках. Крім того, питання іменникового словотвору окремих закарпатських говірок розглядаються в дослідженнях В.І.Добоша (говірки долини р. Тур'ї), І.Д.Пагірі (говірки західної Мукачівщини), П.М.Лизанця (говірки Затисся Виноградівського району), І.І.Фекети, В.Волкая (закарпатські говірки) та ін.

Отже, іменниковий словотвір говорів Закарпаття до сьогодні залишається ще слабо вивченим, відсутній детальний і комплексний опис словотворчих афіксів, не досліджено і не систематизовано словотвірні типи, немає цілісної картини представлення суфіксального словотвору іменників говорів Закарпаття, зіставлення їх на рівні словотворення з іншими діалектами української мови та сучасною українською літературною мовою. Цим і зумовлена актуальність нашої дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з комплексною науковою темою кафедри

української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет» “Українські говори Карпат у взаємозв’язках із українською літературною мовою та іншими мовами і діалектами”, а також науковими програмами Інституту української мови НАН України “Українська діалектна мова: типологія діалектних систем” (номер державної реєстрації 0105U001030), “Сучасні українські діалекти: дескриптивний та лексикографічний аспекти вивчення” (номер державної реєстрації 0107U00093). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 6 від 24 червня 2010 р.). У новій редакції тема затверджена 2 квітня 2013 р. (протокол № 2).

Мета роботи – описати суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття.

Ця мета реалізується шляхом виконання таких **завдань**:

- 1) за спеціально підготовленою програмою зібрати фактичний матеріал та записати зв’язні тексти в українських говорах Закарпаття;
- 2) встановити інвентар словотворчих суфіксів, за допомогою яких утворюються апелятивні іменники в українських говорах Закарпаття;
- 3) виділити словотвірні типи та описати їхню продуктивність у досліджуваних говорах;
- 4) показати на словотвірному рівні спільні ознаки говорів Закарпаття з іншими українськими говорами та українською літературною мовою;
- 5) встановити особливості суфіксального творення апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття та показати їхні ареали, межі між закарпатським і гуцульським говорами на рівні словотвору;
- 6) виявити ареальне варіювання словотвірних явищ досліджуваних говорів;
- 7) дослідити морфологічні зміни, які відбуваються на стику морфем.

Об’єкт дослідження – українські говори Закарпаття, тобто закарпатський (ужанські, верховинські, боржавські та мараморські говірки) та гуцульський (говірки Рахівського району Закарпатської області) говори.

Предмет дослідження – суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпатської області.

Джерельна база дослідження – власні записи, зроблені в польових умовах протягом 2009–2011 рр. у 51 населеному пункті Закарпатської області на основі розробленого питальника, що налічує 892 питання, а також тексти, записані на диктофон (близько 64 годин звучання). Використано лексику зі “Словника закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району” І.В.Сабадоша, “Матеріалів до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)” Ю.О.Піпаша, Б.К.Галаса, “Діалектного словника села Поляни Мараморського комітату” О.Бевки, лексику “Лінгвістичного атласу

українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України)” Й.О.Дзєндзелівського. При написанні роботи залучено також лексичні матеріали діалектних словників, лінгвістичних атласів інших українських говорів, а також етимологічних, історичних, морфемних словників української мови.

Картотека фактичного матеріалу, описаного в дисертації, налічує 3802 похідні назви.

Методи дослідження. Як основний метод використано описовий із залученням зіставного та методу кількісних підрахунків. Дослідження виконано в синхронічному аспекті з залученням діахронічного, що дало можливість використати порівняльно-історичний метод. Важливим є лінгвогеографічний метод, на основі лінгвістичних карт зі словотвірними явищами говірок Закарпаття зроблена спроба ареального осмислення досліджуваного матеріалу. Використані також експедиційний та структурний методи.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

вперше в українській діалектології здійснено спробу системного опису суфіксального словотворення іменника в українських говорах Закарпаття. Показано ареальне варіювання словотвірних явищ говірок Закарпаття на основі створених нами 50 лексико-словотвірних карт, встановлено інвентар як продуктивних, так і непродуктивних словотвірних засобів, виявлено специфічні риси суфіксальної деривації іменників в українських говорах досліджуваної території;

вдосконалено методологію вивчення українських діалектів; картографування словотвірних явищ; вчення про суфіксальний словотвір; *набуло подальшого розвитку* вивчення говорів Закарпаття та діалектного словотворення.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що встановлено певні закономірності у формуванні словотвірних типів українських говорів Закарпатської області та здійснено опис порівняно з іншими говорами української мови. Дослідження може бути використане при описі словотвірної системи інших частин мови (прикметника, дієслова, числівника, прислівника та ін.) говорів Закарпаття, а також при вивченні словотвору інших говорів української мови.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що в науковий обіг уведено новий діалектний матеріал, який може бути використаний для укладання реєстру словотвірних засобів, словотвірних моделей і типів українських говорів Закарпаття, а також для створення словника закарпатських говірок і зведеного словника українських говорів. Матеріали дослідження можуть бути реалізовані для підготовки вишівських спецкурсів та практикумів із дериватології та діалектології, а також у написанні підручників зі словотвору та морфеміки.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана дисертантом самостійно й одноосібно. Наукових праць у співавторстві немає.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження представлені на засіданнях кафедри української мови Ужгородського національного університету; повний текст роботи обговорено на засіданні кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 27 листопада 2014 р.). Основні положення та результати викладено у доповідях на всеукраїнських наукових конференціях “Наукова спадщина професора І.С.Олійника в сучасному контексті” (Запоріжжя, 2012 р.), “Туцувський діалект: минуле і сучасність” (Коломия, 2012 р.), міжнародних наукових конференціях “Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях” (Львів, 2012 р.), “Слов’янський світ: здобутки, проблеми, перспективи” (Ужгород, 2013 р.), міжнародній заочній науковій конференції “Филология, искусствоведение и культурология: актуальные вопросы и тенденции развития” (Російська Федерація, м. Новосибірськ, 2013 р.), щорічних підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету (Ужгород, 2010–2015 рр.).

Публікації. Результати досліджень викладено в 11 публікаціях (загальним обсягом понад 6 авт. арк.), дев’ять з яких уміщені у виданнях, які визначені ДАК Міністерства освіти і науки України як фахові, а також у фаховому науковому виданні Російської Федерації (0,5 авт. арк.).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів, висновків, списку використаної літератури (232 найменування) та п’яти додатків: Додаток А “Список інформаторів” (67 позицій); Додаток Б “Лінгвістичні карти” (50 атомарних і 6 зведених карт); Додаток В “Показчик слів”; Додаток Г “Зворотний показчик слів”; Додаток Д “Тексти”. Обсяг основної частини дисертації – 198 с., повний обсяг роботи – 396 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “**Вступі**” обґрунтовано актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, окреслено об’єкт і предмет, сформульовано мету і завдання, схарактеризовано джерельну базу, методи опрацювання фактичного матеріалу, форми апробації результатів та структуру дисертації.

У першому розділі “**Суфіксальний іменниковий словотвір в українських говорах Закарпаття як предмет наукового дослідження**” характеризується стан вивчення словотвору сучасної української літературної мови і стан дослідження діалектного словотворення взагалі.

Подано коротку історію формування науки *дериватології* та погляди мовознавців на її становлення. Описано основні поняття (словотвір, суфікс, словотвірний тип, мотивуюча основа), які були об'єктом вивчення багатьох мовознавців – І.І.Ковалика, С.П.Бевзенка, В.О.Горпинича, А.П.Грищенка, Л.Л.Гумецької, Т.М.Возного, Я.В.Закревської, Н.Ф.Клименко, П.І.Білоусенка, В.В.Грещука, Є.А.Карпіловської та ін. І.І.Ковалик у своїх працях розглядав словотвір як систему, розробляв теоретичні питання, намагався простежити взаємозв'язки словотвору з лінгвогеографією. Особливої уваги заслуговує його “розробка метамови словотвору і приведення в єдину ієрархічну, логічно послідовну систему словотворчих термінів”. Ця ієрархічна залежність простежується в нього, наприклад, у таких взаємопов'язаних термінах, як *спосіб словотвору, словотвірний тип, словотвірна форма та словотвірне значення*. Найбільш загальною, на його думку, є категорія способу словотвору, якій підпорядковується словотвірний тип, а словотвірний тип, у свою чергу, становить єдність словотвірної форми та словотвірного значення. Одним із основних понять словотвору, на думку вченого, є словотвірний тип. Він повинен включати в себе єдність трьох складових: 1) лексико-семантична єдність, 2) лексико-граматичний характер твірної основи, 3) афіксальна частина.

У другому розділі “**Методи і прийоми дослідження діалектного словотвору**” описано основні методи, за допомогою яких виконане наше дисертаційне дослідження. При аналізі зібраного матеріалу ми використали такі лінгвістичні методи: експедиційний, описовий, зіставний, структурний, порівняльно-історичний, лінгвогеографічний, метод кількісних підрахунків, що дало можливість представити повну й об'єктивну картину суфіксального словотворення апелювативних іменників в українських говорах Закарпаття.

У третьому розділі “**Суфіксальний словотвір іменників чоловічого роду**” розглянуто похідні чоловічого роду, мотивовані іменниками, прикметниками та дієсловами. Аналіз подаємо за суфіксами. У межах кожного суфікса виділяємо словотвірні типи. Щодо критерію продуктивності, то всі типи, виявлені в ході обстеження говірок, поділяємо на високопродуктивні (більше 10 дериватів), продуктивні (6–10 дериватів), малопродуктивні (менше 6 дериватів) та непродуктивні. Після назви типу та вказівки на його продуктивність подаємо спочатку перелік дериватів із цим суфіксом, утворених на території Закарпатської області, а якщо дериват зафіксований на нашій лінгвістичній карті, то вказуємо лише номер карти. За необхідності зазначаємо походження слова та твірну основу. Далі для порівняння подаємо відповідники з інших говорів української мови та сучасної української літературної мови. До частини дериватів додаємо стилістичні ремарки та наводимо ілюстрації. У третьому розділі проаналізовано 1343 похідні слова.

Перший підрозділ **“Відсубстантивні іменники”** охоплює опис 846 дериватів. Відсубстантивні іменники чоловічого роду у говорах Закарпаття утворюються за допомогою 17 суфіксів. Це переважно продуктивні суфікси: *-аник* (*то¹кан'аник* ‘той, що дуже любить мамалигу’), *-ар* / *-ар'* (*ко¹зар'* ‘пастух кіз’), *-ач* (*голо¹вач* ‘керівник’), *-ец'* / *-иц'* (*дво¹риц'* ‘обгороджене місце, де тримають свиней’), *-ик* (*куч:ик* ‘свинарник або відгороджений у хліві кут для свиней’), *-ник* (*чи¹л'адник* ‘людина (загальна назва)’). До непродуктивних відносимо лише чотири: *-аз'* (*ро¹бџт'аз'* ‘поганий робітник’), *-ин* (*м¹лачин* ‘назва поля, на якому постійно тримається вода’), *-инец'* / *-иниц'* (*тел'а¹тини¹ец'* ‘загорода (у хліві) для телят’), *-овик* (*бе¹резовик* ‘білий гриб’). Переважають багатозначні суфікси, які утворюють від двох до десяти словотвірних значень. Омонімічним виступає *-ник*, за допомогою якого утворюються слова з предметним значенням (*гор¹нечник*, *брус¹ник*, *мли¹н:ик*), а також збірні іменники, утворені від назв дерев (*лоз¹ник*, *дуб¹ник*, *бе¹рез¹ник*, *граб¹ник*). До синонімічних відносимо *-ишч-е* (*п¹сишче*) і *-ук* (*пс¹ук*).

У другому підрозділі **“Відад'єктивні іменники”** проаналізовано 221 похідну чоловічого роду, які утворюються за допомогою 10 суфіксів. Суфікси переважно прості за будовою, 3 – високопродуктивні: *-ак* (*сирид¹н'ак* ‘людина, яка належить до середнього прошарку населення’), *-ец'* / *-иц'* (*гугнавиц'* ‘чоловік, що гугнявить’), *-ик* (*замаш'ченик* ‘брудна людина’), 3 – малопродуктивні: *-ник* (*молод¹ник* ‘молоде покоління’), *-ун* (*с'і¹дун* ‘посивілий чоловік’), *-ух* (*л'і¹н'ух* ‘лінива людина’), 4 – непродуктивні: *-ан* (*глу¹хан* ‘чоловік, який погано чує’), *-ар* / *-ар'* (*ди¹кар'* ‘відлюдько’), *-ил-о* (*здо¹ровило* ‘висока та сильна людина’), *-улник* (*кур'а¹шулник* ‘курник’).

Виділено 5 лексико-словотвірних типів, утворених за допомогою таких суфіксів: назви осіб за дією: *-ак*, *-ан*, *-ар* / *-ар'*, *-ец'* / *-иц'*, *-ик*, *-ил-о*, *-ник*, *-ук*, *-ун*, *-ух* (*сил¹ак* ‘сильний, кремезний чоловік’, *глу¹хан*, *глу¹хар'* ‘чоловік, який погано чує’, *мирт'виц'* ‘покійник’, *ко¹роставец* ‘неохайний, коростявий хлопець’, *розн¹лаїданик* ‘чоловік, що ходить розхристаний’, *здо¹ровило* ‘висока та сильна людина’, *молод¹ник* ‘молоде покоління’, *то¹ўс'т'ук* ‘товстий чоловік’, *с'і¹дун* ‘посивілий чоловік’, *л'і¹н'ух* ‘лінива людина’ та ін.); назви тварин: *-ак*, *-ун* (*перед¹н'ак* ‘вівця, яка в отарі йде попереду’, *б'і¹лун* ‘кличка кабана білої масті’); назви будівель та їх частин: *-улник* (*кур'а¹шулник* ‘курник’); назви грибів *-ук*, *-ух* (*то¹ўс'т'ук* ‘білий гриб’, *чи¹л:и¹н'ух* ‘підберезовик’); назви інших конкретних предметів: *-ак*, *-ец'* / *-иц'*, *-ик*, *-ун* (*гни¹л'ак* ‘гниле дерево’, *холо¹диц'*, *студи¹нец'* ‘холодець’, *о¹п:еченик* ‘вид бука’, *р'а¹бун* ‘висока і тонка каструля для молока або високий горщик, у якому носили робітникам їжу в поле’ тощо).

До омонімічних належать суфікс *-ак*, який бере участь у творенні кількох лексико-словотвірних типів (назви конкретних предметів, назви тварин та ін.), а також у розрізненні стилістично забарвлених та стилістично нейтральних назв осіб. Наприклад, назви предметів: *круґл'ак* ‘кругле дерево; деревина, колода’ та назви осіб: *сво'йак* ‘родич; чоловік дружининої сестри’, *не'тр'іб'н'ак*, *зневаж.* ‘лінивий чоловік’.

Третій підрозділ **“Відієслівні іменники”** охоплює аналіз 276 назв, утворених за допомогою 21 суфікса. Це як прості (*-ак, -ан, -ар, -ас, -ач, -аш / -ош, -ец' / -иц', -ик, -их, -ич, -ок, -ук, -ун, -ух*), так і складні за будовою суфікси (*-аник, -анец' / -аниц', -ник, -лник / -л'ник, -їўник / -ілник / -іл'ник, -ениц'*). Частина з них запозичена, як наприклад: *-ар* (з лат.), *-аш / -ош* (з угор.). Переважна більшість суфіксів належать до спільнослов'янських: *-ик, -ец' / -иц', -ак, -ач* (*бринчик* ‘дзвінок на шії у корови, коня тощо’, *о'риц'* ‘орач’, *ку'пиц'* ‘людина, яка щось купує в іншої’, *чер'пак* ‘маленька каструля з ручкою для набирання води’, *опти'нач* ‘спеціальний ніж для обрізання чого-небудь’) і один східнослов'янський: *-ок* (*о'грызок, о'ламок, ут:инок, удр'ізок* ‘відламаний, відрізаний шматок чого-небудь’). Власне українськими виступають суфікси *-їўник / -ілник / -іл'ник, -ениц'* (*ду'йїл'ник* ‘той, хто доїв овець у колгоспі’, *сажениц'* ‘молоді дерева, готові для висадки’). За продуктивністю виділяємо чотири високопродуктивні суфікси: *-ак, -ач, -ник, -ок* (*доу'бак* ‘дятел’, *загото'вач* ‘заготівельник’, *перев'у́зник* ‘людина, яка перевозить когось або щось через річку за гроші’, *покладок* ‘штучне яйце у гнізді, щоб кури неслися’), два – продуктивні: *-ец' / -иц' / -іц', -ун* (*го'нец* ‘гончий собака’, *ко'сиц'* ‘косар’, *покр'ов'іц'* ‘ковдра’, *ко'лун* ‘колода, на якій колють дрова’), сім – малопродуктивних: *-анец' / -аниц', -ар, -ик, -їўник / -ілник / -іл'ник, -лник / -л'ник, -ун, -ух* (*приї'манец'* ‘всиновлений хлопець’, *ф'і'л'ар* ‘жартівник’, *но'с'ілник* ‘той, що носить який-небудь вантаж’, *пома'галник* ‘помічник, пас'тух ‘чередар’), шість – непродуктивних: *-ан', -аник, -ас, -аш / -ош, -ениц', -ич* (*з'рубан'* ‘період вирубування лісу’, *за'гын'аник* ‘рулет із горіховою, маковою або іншою начинкою’, *лу'бас* ‘коханець’, *буб'наш* ‘бубняр’, *сажениц'* ‘молоді дерева, готові для висадки’, *с'в'ітич* ‘лампа, якою освітлювали хату’).

Майже всі суфікси багатозначні. Синонімічними є форманти *-ар* та *-лник / -л'ник* (*до'йар, ду'йїл'ник* ‘той, хто доїв овець у колгоспі’).

Отже, найбільше дериватів чоловічого роду утворено від субстантивних (40,7%), дещо менше – від дієслівних (37,1%), ще менше – від прикметникових (22,2%) основ.

Четвертий розділ **“Суфіксальний словотвір іменників жіночого роду”** складається з чотирьох підрозділів. Структура підрозділів така ж, як і в попередньому розділі. У першому підрозділі **“Відсубстантивні іменники”** описано 627 лексем, утворених за допомогою 24 суфіксів,

більшість яких – складні за будовою (*-оўк-а, -ниц'-а, -н'анк-а* та багато ін.). Із них чотири – високопродуктивні: *-анк-а, -ин-а, -иц'-а, -к-а* (*капус'т'анка* ‘грядка після зібрання урожаю капусти’, *стел'ина* ‘стеля’, *р'ітиц'а* ‘редька дика’, *к'райка* ‘край чого-небудь – одягу, скатертини тощо’), два – продуктивні: *-ан'-а, -ниц'-а* (*мелни'кан'а* ‘дружина або дочка (рідко) мельника’, *о'лүйниц'а* ‘млин, де виготовляли олію’), вісім – малопродуктивні: *-аўк-а, -аниц'-а, -арк-а / -ар'к-а, -арн'-а, -их-а, -н'анк-а, -овиц'-а* (*боро'даўка* ‘наріст на шкірі людини’, *бул'аниц'а* ‘поле, з якого знято картоплю’, *во'зар'ка* ‘приміщення, де зберігали сільськогосподарський реманент’, *дры'варн'а, дро'варн'а* ‘приміщення для дров’, *голо'виха* ‘дружина сільського голови’, *был'н'анка* ‘поле, з якого знято кукурудзу’, *сливо'виц'а* ‘горілка, виготовлена зі слив’), десять – непродуктивні: *-авиц'-а, -атин-а, -ачк-а, -ын'-а, -ітн'-а / -утн'-а / -ўтн'-а, -н'-а, -оўк-а / -уўк-а, -от-а, -уўниц'-а, -ушн'-а* (*борода'виц'а* ‘бородавка’, *кочи'н'атина* ‘холодець’, *йази'качка* ‘язиката жінка’, *газ'дын'а* ‘господиня’, *дры'в'ітн'а, дры'вутн'а, дры'вўтн'а* ‘колода, на якій розколюють дрова’, *валу'ўниц'а* ‘складена на полі копа сіна’, *ко'н'ушн'а* ‘конюшня, хлів для коней’). За допомогою цих суфіксів утворюється 25 лексико-словотвірних типів. До синонімічних суфіксів зараховуємо, наприклад, серед назв осіб: ‘дружина мельника’: *-к-а* (*мел.ичка*) – *-ан'-а* (*мелни'кан'а*), ‘дружина дяка’: *-ан'-а* (*д'а'кан'а*) – *-их-а* (*д'а'чиха*); серед назв пристосувань: ‘колода, на якій колють дрова’: *-ітн'-а / -утн'-а / -ўтн'-а* (*дры'в'ітн'а / дры'вутн'а / дры'вўтн'а*) – *-ітан'* (*дры'в'ітан'*) та ін. До омонімічних відносимо суфікси *-к-а* (крім основних значень, утворює деривати з нейтральним, здрібніло-пестливим та зневажливим відтінком). Наприклад: *кухар'ка*, нейтр. ‘головна кухарка на весіллі’, *небо'рачка*, зневаж. ‘небога; зневажлива назва жінки’ або здріб.-пестл. *ручка, ну(ў)чка, б'ідка* та ін.; *-ин-а* (може утворювати здрібнілі найменування та сингулятиви), наприклад: *дору'жина*, зменш. до *дорога, худо'бина* ‘худоба (загальна назва)’.

Другий підрозділ **“Відад'єктивні іменники”** обіймає аналіз 182 дериватів, утворених за допомогою 10 суфіксів. До високопродуктивних належать три: *-ин-а, -иц'-а, -к-а* (*задарн'іна* ‘те, що отримано задарма’, *студе'ниц'и* ‘криниця з холодною водою’), до малопродуктивних – чотири: *-інк-а, -нин-а, -ух-а, -ушк-а* (*ву'ц':узнина, в'іц':іўзнина* ‘спадок, залишений після смерті батька’, *соло'д'уха* ‘свіжо видоєне молоко’), до непродуктивних – три: *-ан'-а, -атин-а, -ачк-а* (*б'ілан'а* ‘свиня білої масті’, *св'і'жатина* ‘м'ясо зі щойно заколотої свині; будь-яка свіжа їжа’, *жо'ўт'ачка* ‘хвороба Боткіна’). Синонімічними є суфікси *-ачк-а* та *-ух-а* (*жо'ўт'ачка, жо'ўт'уха* ‘хвороба Боткіна’). Омонімічним формантом виступає *-к-а*, вживається для творення кількох словотвірних типів (конкретних назв), а також виступає засобом розрізнення стилістично нейтральних та стилістично забарвлених назв осіб

жіночої статі, наприклад: *чорн'аўка* ‘чорнява дівчина’ (стилістично нейтральне), *л'їгнуўка* ‘неспритна до роботи’ (зневажливе).

Віддієслівні іменники жіночого роду у говорах Закарпаття виникають за допомогою 38 суфіксів, більшість із яких непродуктивні, беруть участь у творенні лише кількох дериватів, інколи утворюють поодинокі назви. До продуктивних відносимо 11: *-аўк-а / -алк-а, -анк-а, -арк-а / -арк'-а, -ачк-а, -ин-а, -иц'-а, -іўк-а / -ілк-а, -к-а, -лниц'-а / -л'ниц'-а, -нин-а, -ниц'-а* (*л'їпалка* ‘терлиця для конопель’, *чм'бўханка, т'репанка* ‘щітка для чесання, микання волокна’, *моло'тар'ка* ‘спеціальний пристрій для косіння зерна’, *поби'вачка* ‘мала сокирка, якою прибивають drankу’, *коло'т(к)'інка, з'їрбил'бўка* ‘те, чим замішували мамалигу; спеціальний пристрій для збивання молока’, *ч'м'бўхалниц'а* ‘щітка для чесання, микання волокна’, *лама'нина* ‘період збирання кукурудзи’, *ко'лотниц'а* ‘посудина (спеціальне пристосування), в якій збивали масло’ тощо), а до непродуктивних – 27: *-авиц'-а, -ак-а, -ал'-а, -ал'н'-а, -алниц'-а, -ан'-а, -аниц'-а, -арн'-а, -в-а, -ўк-а, -енк-а / -инк-а, -иўн'-а, -изн-а, -илк-а, -іл'-а, -ілниц'-а, -інк-а, -іх-а, -лиц'-а, -н'-а, -овиц'-а, -ойїн-а, -унк-а, -ух-а, -учк-а, -ушк-а, -шк-а* (*п'їявиц'а* ‘п'явка’, *казалниц'а* ‘місце у церкві, де молиться священик’, *пыс'кан'а* ‘пасечка’, *суканиц'а* ‘затірка, страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою’, *пе'карн'а* ‘місце, де випікають хліб’, *жа'лива* ‘кропива’, *дар'овизна* ‘все, що подаровано (переважно спадок)’, *родилка* ‘назва будівлі закритого типу’, *ба'в'іл'а* ‘нянька’, *ка'д'їлниц'а* ‘кадило, кадильниця’, *п'раж'їнка* ‘сир, виготовлений вівчарами в полонині’, *вар'їха* ‘ополоник’, *граблиц'а, греблиц'а* ‘скребниця для чесання худоби’, *косо'виц'а* ‘час косіння та збирання сіна’, *де'р'гунка* ‘щітка для чесання, микання волокна’, *коло'т'уха* ‘посудина для збивання масла’, *пе'чучка* ‘солодка диня, яку запікають і споживають як їжу’, *покрышка* ‘покришка на горшок, каструлю’ та багато ін.). Для аналізу віддієслівних іменників жіночого роду використано 531 лексему.

У четвертому підрозділі “**Відчислівникові іменники**” описано 78 дериватів, для творення яких використовується 8 суфіксів. Із цими суфіксами утворюється лише кілька лексико-словотвірних значень: назви, пов'язані з часом відправлення потягів: *-к-а, -бўк-а* (*див'їатка* ‘потяг, який відправляється о 9.20’, *ш'їс'т'бўка* ‘потяг, який відправляється о 18.10’), автобусними маршрутами: *-к-а* (*чо'тыр'ка / чо'тир'ка / чо'тырка*), які характерні переважно для мовлення міського населення), рослинністю: *-ачк-а* (*три'т'ачка* ‘третій раз скошена і висušена трава’), знаряддями праці та пристосуваннями: *-к-а, -нк-а* (*двац'їатка* ‘дошка товщиною 20 мм’, *т'ринка* ‘залізна вила з трьома ріжками’), купюрами: *-к-а* (*п'їїс'атка* (*п'їаїс'атка*) ‘50 гривень’), напоями: *-к-а* (*о'дин'ац'їатка* ‘домашня горілка, для чого обов'язково мало використовуватися 11 кг

цукру, інакше технологія приготування не буде витримана), поминальними днями: *-іўк-а*, *-ин-а* (*тижн'іўка* ‘сьомий день після смерті’, *дивятина* ‘дев’ятий день після смерті), а також абстрактні іменники: *-к-а* (*пйайс'атка* ‘вік людини після п’ятдесяти років’) та ін.

Отже, найбільше словотворчих засобів ми використали для творення віддієслівних (49,4%), менше – для творення відсубстантивних (28,3%), ще менше – для відад’єктивних (12,9%) та відчислівникових (9,4%) іменників жіночого роду.

У п’ятому розділі **“Суфіксальний словотвір іменників середнього роду”** охарактеризовано 989 похідних від субстантивних та дієслівних основ. У першому підрозділі **“Відсубстантивні іменники”** описано 346 дериватів, утворених за допомогою 15 суфіксів різної продуктивності. До високопродуктивних відносимо *-а / -'а*, *-е / -'е*, *-ин'-а / -ин'-е / -ін'-е*, *-ишч-е*, *-ц-е* (*поткан'а* ‘щур, пацюк’, *огурчин'а*, *огурч'ін'е* ‘листя огірків’, *глинишче* ‘яма з глиною’, *ц'їдилце*, зменш. до *ц'їдило* ‘посудина, за допомогою якої проціджували молоко або будь-яку іншу рідину’), до продуктивних – *-атк-о* (*лошатко* ‘молодий жеребець’), до малопродуктивних – *-нишч-е*, *-б'їл-а* (*хатнишче* ‘місце, де раніше стояла хата’, *к'орч'б'їл'а* ‘вид грибів, які за формою нагадують куц’), до непродуктивних – *-к-о*, *-нич-а / -нич-е*, *-овин'-е*, *-овишч-е* (*дрыўко* ‘поліно’, *дын'ича* ‘листя дині’, *фасул'овин'е* ‘поле, з якого зняли квасоло’, *цибул'овишче* ‘поле, де росла цибуля’).

Другий підрозділ **“Віддієслівні іменники”** обіймає опис 643 похідних, утворених за допомогою 15 суфіксів. За продуктивністю два суфікси – високопродуктивні: *-ан'-а / -ан'-е*, *-л-о* (*ла(о)ман'е*, *ламан'а* ‘період збирання кукурудзи’, *трос'котало* ‘людина, яка багато, без упину говорить’), два – продуктивні: *-ен'-а / -ен'-е*, *-ін'-а / -ін'-е* (*п'летен'е* ‘плетіння’, *дар'ін'е* ‘дарування, пожертвування’), два – малопродуктивні: *-бишч-е / -б'їшч-е*, *-овишч-е* (*пастбишче*, *пастб'їшче* ‘пасовище; місце, де випасають худобу’, *спир'овишче* ‘місце, де зупиняють овець’), дев’ять – непродуктивних: *-в-о*, *-ен-о*, *-ишч-е*, *-л'-а*, *-нин'-е*, *-овиск-о*, *-ств-о*, *-ч-а* (*р'їзан'ин'е* ‘картопляник, оладка з тертої картоплі’, *пасовиско* ‘місце, де випасають худобу’, *газдуство*, *газд'їство* (< *газд(у)вство*) ‘нажите роками майно’, *пудм'інча* ‘підмінена злими духами дитина’) та ін.

Отже, у творенні іменників середнього роду в говорах Закарпаття беруть участь 24 суфікси. Якщо говорити окремо про відсубстантивні та віддієслівні іменники, то вони утворюються за допомогою однакової кількості засобів, тобто 15 суфіксів використано для творення відіменникових дериватів і стільки ж для віддієслівних. Зрідка іменники середнього роду можуть утворюватися від прикметникових основ. Серед відприкметникових іменників фіксуємо лише дериват із суфіксом *-ил-о*: *б'їлило* ‘весільна фата нареченої’, поширений тільки на території верховинських та ужанських говірок закарпатського говору. В українській літературній мові тип продуктивний.

Специфічними у говорах Закарпаття є суфікси *-нич-а / -нич-е, -бўл-а, -ен-о* та *-нин'-е*. Із суфіксом *-нич-а / -нич-е* утворюється тип збірних назв листя, кущів та заростей (*пасуў^ннича, ды^он:нича, йафу^н:ниче* та деякі ін.). В інших говорах української мови тип непродуктивний. З суфіксом *-ен-о* функціонують назви *бе^ремено* (пор. чes. *břemeno* т.с.), *се^лемено*, а в сучасній українській літературній мові деривати такого типу відсутні. Не спостерігаємо у говорах української мови, а також у сучасній українській літературній мові деривати з суфіксом *-нин'-е*. У говорах Закарпаття ми виявили тільки два деривати, утворені за його допомогою (*р'іза^ннин'е, заклада^внин'е*), що свідчить про специфічність таких утворень на території Закарпаття. Високопродуктивним в обстежених говорах, а також в інших діалектах української мови та сучасній українській літературній мові є суфікс *-ан'-а / -ан'-е*. Проте у сучасній українській літературній мові відсутні деривати зі словотвірним значенням «назви конкретних предметів, що утворюються при виконанні певної дії» типу *убра^н'а, ушиван'е, заклада^ван'е* тощо. У говорах Закарпаття ці суфікси не зберегли подовжені приголосні, на відміну від літературної мови.

Найменший за обсягом шостий розділ “**Суфіксальний словотвір іменників *pluralia tantum***”. Розглянуто похідні з суфіксами *-аўц'-і* (*к^лочаўц'і* ‘гриб, подібний до куща’), *-ан-ы* (*двойн^аны* ‘залізни вила з двома ріжками’), *-анк-ы* (*до^лажованкы* ‘день, коли батьки нареченого запрошували батьків нареченої, щоб домовитися про приготування до весілля’), *-анц'-і* (*р'ізанц'і* ‘локшина домашнього приготування’), *-и / -ы* (*не^реказы* ‘дарування подарунків нареченим’), *-ин-и / -ин-ы* (*при^носины* ‘день перед весіллям, коли родичі наречених приносять до них різні продукти – м’ясо, курей, картоплю, капусту тощо’), *-к-и / -к-ы* (*дукладкы* ‘заручини’), *-ниц'-і* (*ви^чурн'иц'і* ‘вечорниці’), *-бўц'-і* (*тре^петбўц'і* ‘підберезовики’), *-очк-и* (*за^гиночкы* ‘оздоблення жіночої блузки’), *-бшч'-і* (*Водбшч'і* ‘Водохреща’), *-ул'-і* (*хо^ддул'і* ‘спеціальне пристосування, за допомогою якого діти вчать ходити’), *-ул'к-ы* (*зимул^кы* ‘квіти, що залишаються на зиму в ґрунті’), *-ун-и* (*деру^ни* ‘оладка з тертої картоплі’). Проаналізовано 52 деривати, 56% яких утворено від дієслівних, 32,2% – від іменних, 10,7% – від числівникових, 1,1% – від прикметникових основ. Продуктивними є суфікси *-к-и* (25,4%), *-анк-и / -анк-ы* (22%), *-ин-и* (10,7%), менш продуктивними є *-ан-ы* (5,1%), *-ниц'-і / -н'иц'-і* (5,1%), *-анц'-і* (3,4%), *-бшч'-і* (3,4%), *-ул'-і* (3,4%). Із рештою суфіксів фіксуємо поодинокі похідні.

Із суфіксом *-ин-и* утворюється ряд лексем, пов’язаних переважно з обрядами: *ко^лачини, роз^в'ідини, при^носины, про^водини, попр^авини*.

На основі проаналізованого матеріалу простежується тісний зв’язок множинних іменників закарпатського та західнополіського говорів. Значна частина суфіксів (за винятком *-аўц'-і, -ан-ы, -анк-и, -и / -ы, -к-ы, -бўц'-і, -очк-и, -бшч'-і, -ул'-і, -ун-и, -ц'-і*) поширені і в західнополіських говірках. Спостерігаємо навіть утворення однакових лексем зі спільним

лексичним значенням, але з фонетичними, акцентними відмінностями, наприклад, закарпат. *мн'ас'н'іці*, *крес'тини*, *п'р'адки* – західнополіс. *мйасніці*, *хрестини*, *п'радкі*.

Проаналізовані похідні іменники говорів Закарпаття дозволяють зробити такі **висновки**:

1. За спеціально підготовленою програмою зібрано 2568 похідних іменників, утворених суфіксальним способом у говорах Закарпаття, а також 1234 похідні в інших українських діалектах та сучасній українській літературній мові. Від респондентів записано зв'язні тексти (близько 64 годин звучання), що значно поповнило роботу фактичним матеріалом.

2. Суфіксальні іменники у говорах Закарпаття утворюються від дієслівних основ за допомогою 77 суфіксів (42,6% похідних), від іменникових – 56 суфіксів (31%), від прикметникових – 19 суфіксів (10,5%), від числівникових – 8 суфіксів (4,2%), зрідка від прислівників та вигуків. Отже, переважають похідні, утворені від дієслівних основ.

Переважна більшість суфіксів у досліджуваних говірках багатозначна, тобто за їх допомогою утворюється декілька словотвірних типів, близьких за значенням (назви конкретних предметів, назви одягу, назви їжі та кухонного начиння тощо). Виявлено синонімічні суфікси, які утворюють слова з однаковим або близьким значенням від однієї й тієї самої основи, наприклад, 'той, хто доїв овець у колгоспі': **-ар** (*до'йар*), **-ільник** / **-іл'ник** (*до'йл'ник*); 'дружина або дочка (рідко) мельника': **-к-а** (*мел'ичка*), **-ан'-а** (*мелни'кан'а*); 'наріст на шкірі людини': **-аўк-а** (*боро'даўка*), **-ни'-а** (*борода'виц'а*); 'хвороба Боткіна': **-ачк-а** (*жсо'ўт'ачка*), **-ух-а** (*жсо'ўт'уха*) тощо. До однозначних відносимо 30 суфіксів (12,7%): **-авиц'-а**, **-аўц'-і**, **-ак-а**, **-ал'-а**, **-алниц'-а**, **-ан-ы**, **-арн'-а**, **-атин-а**, **-ачк-а**, **-в-а**, **-ўк-а**, **-ын'-а**, **-ік-а**, **-іл'-а**, **-ілниц'-а**, **-іх-а**, **-лиц'-а**, **-н'-а**, **-оўц'-і**, **-ойін-а**, **-онк-а**, **-от-а**, **-очк-и**, **-ул'-і**, **-ул'к-ы**, **-ун-и**, **-утн'-а**, **-учк-а**, **-ушк-а**, **-ушн'-а**.

Омонімічними вважаємо суфікси, які, крім основних значень, вносять у слово новий відтінок (згрублості, зневажливості, збільшеності тощо – **-ин-а**, **-ишч-е**, **-ец'** та ін.). У говорах Закарпаття виділяємо такі суфікси-омоніми:

Серед *відсубстантивних іменників*: **-ач₁** (*план'кач* 'спеціальна сокира з широким лезом') – **-ач₂** (*гембе'хач*, зневаж. 'людина, в якій досить великий живіт; пузач, черевань'); **-ец'₁** (*драгу'лиц'* 'хвощ польовий') – **-ец'₂** (*пап'іриц'*, зменш. до *па'п'ір'* 'папір'); **-ик₁** (*роглик* 'тісто з варенням або горіхами всередині') – **-ик₂** (*жебик*, здріб. 'кишеня'); **-ник₁** (*кол'ірник* 'завскладом; квартирант; староста на весіллі') – **-ник₂** (*а'кацник*, збірн. 'зарості псевдоакації'); **-ок₁** (*подо'лок* 'спідній одяг, який жінки одягали під плаття') – **-ок₂** (*п'іша'чок*, зменш. до *п'ішак* 'стежка'); **-ин-а₁** (*веп'рина* 'м'ясо кабана') – **-ин-а₂** (*берези'на*, збірн. 'зарість молоді берези') – **-ин-а₃** (*цур'тина*, одиничне 'бідна одежина') – **-ин-а₄** (*дору'жина*, зменш. до

дорога); -ан'-а₁ (ре'цан'а 'велика тепла вовняна хустка з бахромою') – -ан'-а₂ (бембе'хан'а, зневаж. 'повнувата жінка'); -к-а₁ (ш'ч'ітка 'пристрій, на якому чесали повісмо') – -к-а₂ (вуш'лиўка, зневаж. 'дівчина, у якій воші').

Серед відад'єктивних іменників: -ак₁ (йас'н'ак 'провидець') – -ак₂ (тун'л'ак, зневаж. 'нерозсудлива, нерозумна особа чоловічої статі'); -к-а₁ (тер'ноўка 'хустка з однотонної тонкої тканини') – -к-а₂ (хыраўка, зневаж. 'хвороблива дівчина').

Серед віддієслівних іменників: -ак₁ (те'сак 'спеціальна сокира, яку використовував тесляр') – -ак₂ (баб'рак, зневаж. 'повільний у роботі чоловік'); -нин-а₁ (ламан'ина 'період збирання кукурудзи') – -нин-а₂ (жебра'нина, зневаж. 'милостиня').

Демінутиви у говорах Закарпаття утворюються за допомогою суфіксів -иц' (бара'ниц'), -ик (поб'рб'учик), -ок (плас'ток), -чик (да'рабчик), -ин-а (дору'жина), -к-а (хыжка), -а / -а' (кача, потка'н'а), -атк-о (ти'л'атко), -к-о (дрь'уко), -ц-е (масел'це) та деякі ін. Зневажливий, згрубілий відтінок словам надають суфікси -ач (пыс'кач), -иск-о (бреха'чиско), -ишч-е (прийма'чишче), -ак (злу'пак), -аниц'-а (п'яниц'а) та багато ін.

3. За родовою ознакою склад похідних таких: іменники чоловічого роду (39,1% від загальної кількості досліджених нами дериватів) утворюються за допомогою 50 суфіксів, із них 40% дериватів утворено від дієслівних, 38% – від іменникових, 22% – від прикметникових основ. Рідко вживаються у досліджуваних говорах похідні чоловічого роду від числівникових основ. Виявлено типи з 17 словотвірними значеннями.

Похідні жіночого роду (вони складають 39,6%) виникають за допомогою 50 суфіксів. Найбільше таких дериватів утворюється від девербативів (50%), 28,4% похідних – від субстантивних, 13,5% – від прикметникових, 8,1% – від числівникових основ. За допомогою цих суфіксів від різних основ утворюються словотвірні типи з 33 словотвірними значеннями.

Деривати середнього роду (18,6% від загальної кількості) виникають за допомогою 24 суфіксів від субстантивних (42,3%) та дієслівних (57,7%) основ. Утворюються словотвірні типи з 17 словотвірними значеннями.

Дещо менше у роботі представлені множинні іменники (18,6%). Вони утворюються від іменникових, дієслівних та зрідка числівникових основ.

4. Говори Закарпаття на словотвірному рівні мають значно більше рис, спільних, ніж відмінних, з іншими говорами української мови. За допомогою суфіксів утворюються високопродуктивні типи як у говорах Закарпаття, так і в інших українських діалектах, а також у сучасній українській літературній мові. Низка суфіксів говорів Закарпаття виступає однаково продуктивною у порівнянні з іншими групами говорів

та сучасною українською літературною мовою: серед іменників чоловічого роду це *-ак, -ець, -ик, -ник, -ок, -чик* тощо; жіночого роду – *-ин-а, -иць-а, -к-а, -ниць-а* та ін.; середнього роду – *-ць-е, -ань-а / -ань-е* і таке ін. Тільки деякі словотвірні типи з цими суфіксами мають різну продуктивність (часто у говорах Закарпаття вони непродуктивні, тоді як у інших говорах української мови або в сучасній українській літературній мові – високопродуктивні або продуктивні чи навпаки).

Дещо більше спільних рис виявляється із бойківськими та поліськими говірками. Гуцульські говірки за межами області частіше відрізняються фонетичними варіантами суфіксів.

Більшість словотвірних рис чотирьох груп говірок закарпатського діалекту (ужанські, верховинські, боржавські та марамороські) спільна, проте спостерігаються й деякі відмінності. Найчастіше вони проявляються у різних фонетичних варіантах того самого суфікса, наприклад: *-утн'а* – у марамороських (*дрь'вутн'а*), *-ітн'а* – у верховинських та ужанських (*дрь'в'ітн'а*), *-їтн'а* – боржавських говірках (*дрь'в'їтн'а*) тощо.

У діалектному словотворенні апелюючи до іменників цікавим явищем є власне говіркові словотвірні моделі: наприклад, у літературній мові не створюються збірні іменники за допомогою суфікса *-нич*, тобто літературна основа одиничного іменника + *-нич* (*фасол'нич, дь'н:ич*). Закарпатським уніфіксом можемо також назвати *-аз'* (*рб'ббт'аз'*), який за межами Закарпаття ми не виявили, літературна модель зберігається, а сама лексема є словотвірним діалектизмом.

5. Виявляємо специфічні риси, які відрізняють закарпатський діалект від інших говорів української мови, а також сучасної української літературної мови. Наприклад, деривати чоловічого роду з суфіксом *-ач* у говорах Закарпаття утворюють високопродуктивний тип назв осіб за зовнішньою ознакою (*к'е''л'у'хач, бемб'є'хач, боро'дач, гор'бач* та ін.), в той час як у сучасній українській літературній мові виникають лише поодинокі подібні слова. Або ж навпаки, тип знарядь праці та різних пристосувань із цим суфіксом у говорах Закарпаття малопродуктивний (*план'кач, с'ір'кач* та деякі ін.), а в інших діалектах української мови – високопродуктивний (бойківських, гуцульських, поліських та деяких ін.). Суфікс *-ець'* високопродуктивний у говорах Закарпатської області та в інших діалектах української мови (гуцульських, наддністрянських, західнополіських та ін.). Фіксуємо з ним 5 словотвірних типів (назви осіб, зоологічні та ботанічні назви, назви конкретних предметів, різних місцевостей та приміщень), а в українській літературній мові з цим суфіксом могли виникати похідні лише серед назв осіб. Словотвірний тип назв рослин (*драгу'лиць, че''ривиць*) із цим суфіксом у говірках закарпатського говору непродуктивний, тоді як у гуцульських та наддністрянських говорах – продуктивний. Непродуктивний у говорах Закарпаття й суфікс *-ил-о* (*здоровило*), а в

сучасній українській літературній мові цей словотвірний тип високопродуктивний. Високопродуктивним у говорах Закарпаття є суфікс *-ник* (зокрема у віддієслівних похідних), а, наприклад, у говірках полісько-середньонаддніпрянського порубіжжя дериватів із цим суфіксом небагато.

Найвиразніше на словотвірному рівні простежується різниця між закарпатським та гуцульським говорами на території Рахівського району (Зведена карта 1). Наприклад, специфічними є суфікси *-ітан'* та *-ітен'*, характерні тільки для гуцульських говірок області (Карта № 2). На решті території області утворень із цим суфіксом не спостерігаємо. Лексема *гуцелник* за межами гуцульських говірок області не вживається (Карта № 36). У верховинських та ужанських говірках рідше зустрічаються похідні з запозиченим з угорської мови суфіксом *-аш / -ош*, на його місці часто виступає *-ар'* (*ско'тар'*, *соп'іл'кар'* та ін.). Більшість похідних із цим суфіксом повністю запозичені з угорської мови (*ми'сарош*, *танцош*, *бо'уташ*, *осто'лош*, *галдо'маш*, *лаптош*, *портош*, *гул'аш* та ін.), досить багато утворено на власне українському ґрунті за його допомогою (*ко'паш*, *свал'баш*, *сороч'каш*, *посто'лаш*, *бес'пекаш*, *диско'текош*, *п'інз'і'йаш* та ін.). У говорах Закарпаття спостерігається досить чітке розрізнення як на лексичному, так і на словотвірному рівні гуцульського говору та чотирьох груп говірок закарпатського діалекту. Меншою мірою виявляється на словотвірному рівні різниця між марамороськими, боржавськими, верховинськими та ужанськими говірками. Однак простежується деяка відмінність між ужанськими, верховинськими говірками з одного боку, і боржавськими та марамороськими – з іншого. Характерним тільки для ужанських говірок є суфікс *-нич* (*ды'н:ич*, *фасол'нич*), а в решті говірок цей суфікс у такому значенні не використовується (за винятком єдиної говірки с. Нанково Хустського району).

6. На основі зібраного матеріалу створено 50 лексико-словотвірних та 6 зведених карт, на яких показано межу між марамороськими та гуцульськими говірками на території Закарпаття; нанесено пасмо ізоглос, що охоплюють центральну частину говірок Закарпаття; представлено пасмо ізоглос, що окреслюють частину ужанських та верховинських говірок, а саме їхні північні, східні та південні межі; показано пасмо ізоглос північних меж верховинських говірок, суміжних із бойківськими; окремо нанесено пасмо ізоглос марамороських та боржавських говірок.

7. При творенні дериватів відбуваються такі морфологічні зміни:

1) чергування приголосних: /к/ – /ч/ (*моло'ко* – *мо'лочаник*); /х/ – /ш/ (*о'п'іх* – *о'п'іш*); /ц/ – /ч/ (*по'кр'ов'іц'* – *по'кр'ов'іч'ик*); /з/ – /ж/ (*кру'г* – *кру'жок*); /л/ – /л'/ (*здых'лы'* – *здох'л'ак*); /н/ – /н'/ (*то'кан* – *то'кан'аник*); /д/ – /д'/ (*гад* – *га'д'ук*); /т/ – /т'/ (*слу'ты'* – *сл'ут'ак*); /с/ – /с'/ (*ко'уба'са* – *ко'убас'аник*); /р/ – /р'/ (*не'ро* – *н'і'р'аник*);

2) чергування голосних: /і/ – /у/ – /о/ (*віз* – *во'зок*, *плут* – *плотина*);

3) між кінцевим губним приголосним твірної основи та суфіксом з'являються епентетичні [й], [л'], [н'] (*куп'йанка, сп'л'ух, дым'н'анка*);

4) накладання голосних основи і суфікса: *б'рал'а, з'вал'а, б'ігалка, казалниц'а* тощо;

5) у гуцульських говірках на місці [а] після м'яких приголосних та шиплячих масмо [u], рідко [e] (*тел'етник, воло'с'инка, яблоч'инка, ка'пуск'инка, боб'л'инка* та ін.).

Отже, творення апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття відбувається у межах словотвірних типів. Виділення поодиноких назв є досить умовним, оскільки досліджуваний матеріал у майбутньому може бути доповнений новими прикладами. Інвентар виявлених словотворчих афіксів свідчить про добре розвинуту дериваційну систему говорів Закарпаття, зокрема іменника.

Основний зміст роботи викладено у таких публікаціях:

1. Фанта О. Афіксальний іменниковий словотвір в українських говірках Закарпаття як предмет наукового дослідження / Олеся Фанта // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2010. – Вип. 23. – С. 79–84.

2. Фанта О. Віддієслівні іменники чоловічого роду в українських говорах Закарпатської області / Олеся Фанта // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства ; зб. наук. праць. – Ужгород, 2012. – Вип. 17. – С. 75–79.

3. Фанта О.В. Відсубстантивні суфіксальні іменники чоловічого роду в українських говорах Закарпаття / Фанта О.В. // Вісник Запорізького національного університету ; зб. наук. праць. Філологічні науки. – 2012. – № 1. – С. 453–458.

4. Фанта О. Творення відад'єктивних іменників жіночого роду в українських говорах Закарпаття / Олеся Фанта // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XXXII–XXXIII. – С.127–131.

5. Фанта О. Творення відсубстантивних іменників жіночого роду в українських говорах Закарпаття / Олеся Фанта // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2012. – Вип. 27. – С. 59–64.

6. Харьковська О. Віддієслівні іменники середнього роду в українських говорах Закарпаття / Олеся Харьковська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Вип. 2 (30). – С. 89–94.

7. Харьківська О.В. Відчислівникові деривати в українських говорах Закарпаття / Олеся Харьківська // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства ; зб. наук. праць. – Ужгород, 2013. – Вип. 18. – С. 95–98.

8. Харьківська О.В. Суфіксальний словотвір іменників в українських говірках Закарпаття / О.В. Харьківська // Дослідження з лексикології і граматики української мови ; зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 13. – С. 112–120.

9. Харьківська О. Суфіксальний словотвір іменників *pluralia tantum* в українських говорах Закарпаття / Олеся Харьківська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Вип. 1(29). – С. 273–276.

10. Харьківська О. Суфіксальний словотвір відад'єктивних іменників чоловічого роду в українських говорах Закарпаття / Олеся Харьківська // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства ; зб. наук. праць. – Ужгород, 2014. – Вип. 19. – С. 121–125.

11. Харьковская О.В. Методы и приемы исследования диалектного словообразования в украинских говорах Закарпаття / Харьковская Олеся Васильевна // Филология, искусствоведение и культурология: актуальные вопросы и тенденции развития. – Новосибирск : Изд. «СибАК», 2013. – С. 17–24.

АНОТАЦІЯ

Харьківська О.В. Суфіксальний словотвір апелювативних іменників в українських говорах Закарпаття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2015.

У дисертації на основі зібраного матеріалу (3802 назви) здійснено аналіз похідних іменників в українських говорах Закарпаття; виявлено інвентар словотворчих суфіксів, за допомогою яких утворюються похідні; описано словотвірні типи у межах кожного суфікса; встановлено синонімічні та омонімічні відношення між суфіксами; з'ясовано на рівні словотворення співвіднесеність українських говорів Закарпаття з іншими говорами української мови та сучасною українською літературною мовою; виявлено особливості суфіксального творення апелювативних іменників в українських говорах Закарпаття і встановлено їхні ареали, межі між закарпатським і гуцульським говорами на рівні словотвору; досліджено морфонологічні зміни, які відбуваються на стику морфем.

Застосування в роботі лінгвогеографічного методу дослідження підтвердило класифікацію закарпатського говору на чотири групи

говірок (ужанські, верховинські, боржавські, марамороські) і раніше встановлену межу між закарпатським говором та гуцульськими говірками на території Закарпатської області.

Ключові слова: діалектний словотвір, іменник, суфікс, словотвірний тип, лексико-словотвірне значення, твірна основа, дериват, українські говори Закарпаття.

АННОТАЦІЯ

Харьковская О.В. Суффиксальное словообразование апелятивных существительных в украинских говорах Закарпаття. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Львовский национальный университет имени Ивана Франка Министерства образования и науки Украины, Львов, 2015.

В диссертации на основании собранного материала (3802 названия) осуществлен анализ производных существительных в украинских говорах Закарпаття; выявлен инвентарь суффиксов, с помощью которых образуются производные, описаны словообразовательные типы в пределах каждого суффикса; установлены синонимические и омонимические отношения между суффиксами; выяснено на уровне словообразования соотносительность украинских говоров Закарпаття с другими говорами украинского языка и современным украинским литературным языком; выявлены особенности суффиксального словообразования апелятивных существительных в украинских говорах Закарпаття и установлены их ареалы, границы между закарпатским и гуцульским говорами на уровне словообразования; исследованы морфонологические изменения, которые происходят на стыке морфем. Работа выполнена в синхроническом аспекте с привлечением диахронического. Как основной метод использован описательный с привлечением сопоставительного, метода количественных подсчетов, экспедиционного и структурного методов.

Применение в работе лингвогеографического метода исследования подтвердило классификацию закарпатского говора на четыре группы говоров (ужанская, верховинская, боржавская и марамороская) и существующую границу между закарпатским и гуцульским говорами на территории Закарпатской области.

Исследование показало, что образование новых слов происходит в пределах словообразовательных типов. Большинство дериватов в украинских говорах Закарпаття образуется от глагольных основ с помощью 77 суффиксов (42,6% производных), от именных – 56 суффиксов (31%), от прилагательных – 19 суффиксов (10,5%), от

числительных – 8 суффиксов (4,2%), изредка образуются от наречий и междометий. Существительные *pluralia tantum* в говорах Закарпатья образуются с помощью 20 суффиксов от именных, прилагательных, глагольных и числительных основ и составляют 11,7%. По родовому признаку состав производных такой: существительные мужского рода (их 39,1% от общего количества исследованных нами дериватов) образуются с помощью 50 суффиксов, из них 40% дериватов образовано от глагольных, 38% – от именных, 22% – от прилагательных основ. Подавляющее большинство суффиксов в исследуемых говорах многозначны, то есть с их помощью образуется несколько словообразовательных типов, близких по значению (названия конкретных предметов, названия одежды, названия пищи и кухонной утвари и т.д.).

Ключевые слова: диалектное словообразование, существительное, суффикс, словообразовательный тип, лексико-словообразовательное значение, образующая основа, дериват, украинские говоры Закарпатья.

SUMMARY

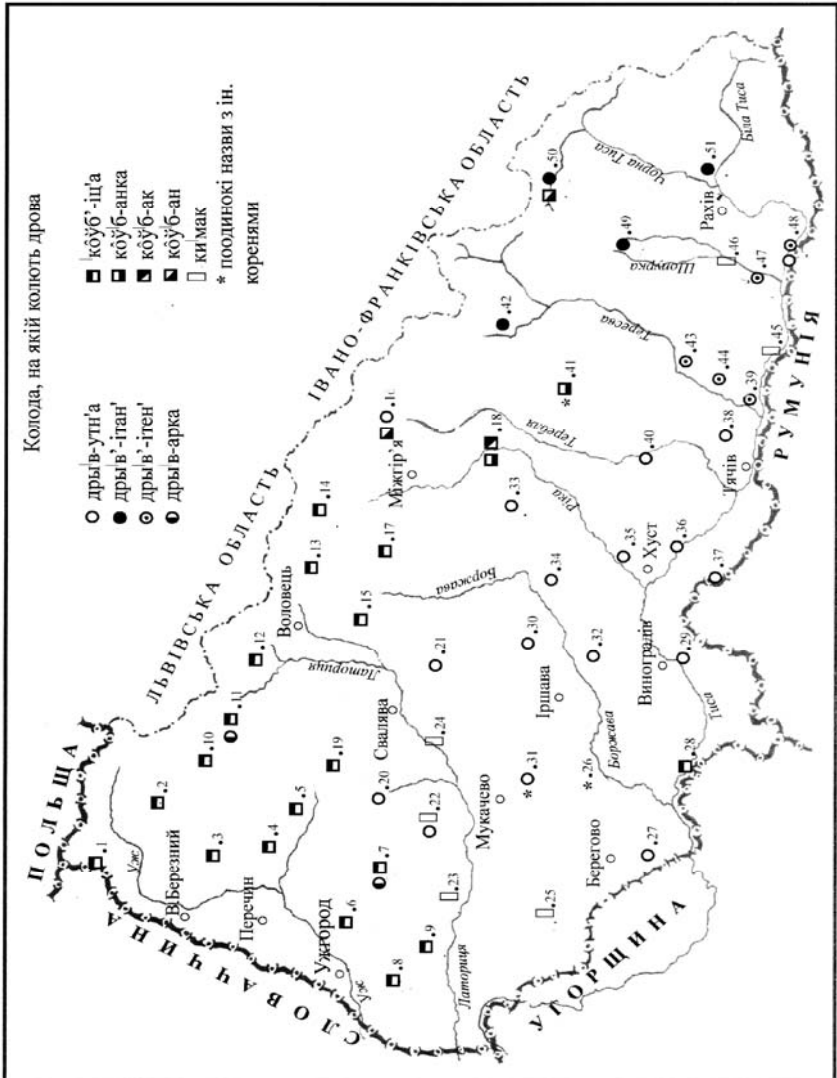
Kharkivska O.V. Suffixal derivation of appeal nouns in Ukrainian dialects in Transcarpathia. – Manuscript.

Dissertation for obtaining candidate's degree in philological science of specialty 10.02.01 – ukrainian language. – Ivan Franko National University of Lviv of Ministry of Education and Science of Ukrain, Lviv, 2015.

Based on precise material (3802 names) in thesis realized analysis of derivative nouns in Transcarpathian ukrainian dialects; discovered equipment of word formation suffixes with the help of what derivative nouns are formed; described word forming types within limits of each suffix; established synonymic and homonymic relations among suffixes; on the basis of word formation cleared up correlation of ukrainian dialects in Transcarpathia with another ukrainian dialects and present ukrainian language; revealed particularities of suffixal derivation of appeal nouns in Ukrainian dialects in Transcarpathia and determined areas of them, limits between transcarpathian and hutsulian dialects on the basis of word formation.

Application linguistic geographical method of the investigation confirmed classification of transcarpathian dialect into four groups (uzhanski, verkhovynski, borzhavski, maromoroski) and functioning on the examined territory hutsulian dialects.

Key words: dialect word formation, noun, suffix, word-formative type, lexical and derivative values, formation base, derivative, Ukrainian dialects of Transcarpathia.

Підписано до друку 30.09.2015. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 989. Наклад 100 пр.

ТОВ “Поліграфцентр “ЛІРА”:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25; тел.: 61-54-99
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.